

מסחר ושירותים ב-21 ישובי פיתוח

כן עמדו החוקרים על המבנה הכלכלי של הישובים: התעשייה לענפיה, השרר-תים, מבנה התעסוקה וכו'.

באשר לענפי המסחר והשירותים — שהם ייעודו העיקרי של הסקר — מר-באים נתונים מקיפים על מספר עסקי המסחר והשירותים לסוגיהם השונים (כשהם מעודכנים לשנת 1974), על שעור העסקים לסוגיהם לאלף 60 שבים בישוב, על התפרסות העסקים באזורים השונים של הישוב — השכונות מזה והמרכז המסחרי מזה וכיו"ב.

הסקר מביא, כמו כן, לגבי כל ישוב תחזית של גידול האוכלוסיה בשנים הקרובות, עד לשנת 1978. הוא מביא גם נתונים על תכניות הבניה של עסקים בישובים, ומנסה להגיע לאומדן ה-מספר האופטימלי של עסקי מסחר שיי-דרשו בכל אחד מהם עד לשנת 1978. ולבסוף, נעשה גם נסיון לבדוק את הכדאיות של רכישת חנויות לעסקים עבור עולים חדשים בישובים אלה.

השיטות של רגרסיות ושל ערך נוכחי נקי

לצורך בדיקת הכדאיות הכלכלית נקט הסקר בשתי שיטות המקובלות כיום במדע הכלכלה: א) השיטה של רגרסיות ליניאריות, שבעזרתה ניתן לבטא תופ-עה נתונה כפונקציה ליניארית של מש-תנה "מסביר" מסויים או מספר משת-נים "מסבירים". ובאופן קונקרטי, בס-קר בוטא שעור העסקים בממוצע לאלף תושבים כפונקציה ליניארית של משת-נים כגון גודל האוכלוסיה בישוב הנ-תון, רמת ההכנסות של אוכלוסיית הי-שוב, הקף הפריפריה הנזקקת לשירותים המרוכזים בישובועוד ;

מטעם היחידה לשיווק, מסחר וצרכ-נות של המכון לפיתוח העבודה והייצור הופיע לאחרונה סקר*) בנושא "מסחר ושירותים ב-21 ישובי פיתוח". הסקר הוא מקיף ומשתרע על שלושה כרכים גדולים. הוא כולל מידע רב על מרבית ישובי הפיתוח בארץ; מהם ערים גדו-לות יותר כגון באר-שבע, אשקלון, עכו ונהריה, ומהם ישובים קטנים יותר כאילת, אופקים, טבריה, צפת, כרמיאל, ערד, קרית-שמונה ואחרים. צוות החוק-רים שעסקו בהכנת הסקר היה ניכר יחסית וכלל את ש. זרחי, ר. ברזניצקי, ד. חלד, א. מייזלס ומ. שמיר.

נושאי הסקר

מטרתו של הסקר היתה לבחון את התפתחותם של ענפי המסחר והשרר-תים ב-21 ישובי פיתוח וכן להגיע להע-רכת הסיכויים והאפשרויות בתחום זה בעתיד הקרוב.

הבדיקה נעשתה על רקע ההתפתחות הדמוגרפית והמשקית הכללית בישובים אלה והתחזיות לגבי ההתקדמות הצ-פויה בהם בשנים הקרובות. החוקרים בחרו, איפוא, לגבי כל אחד מ-21 הישר-בים את קצב גידול האוכלוסיה בעשור האחרון, את מרכיבי גידול האוכלוסיה (ריבוי טבעי, הגירה פנימית אל הישוב וממנו, וכן הפניית עולים לישוב) וכן את התכונות העקרויות של אוכלוסיית המקום ורמת ההכנסות האופיינית לה.

(*) מסחר ושירותים ב-21 ישובי פיתוח. היחידה לשיווק, מסחר וצרכנות של המכון לפיתוח העבודה והייצור. (ריכוז הפרוייקט והעריכה הסופית — ש. זרחי; ערכו — ר. ברזניצקי, ד. חלד, א. מייזלס ומי שמיר. הביאה לדפוס — ר. מגור).

מביאים או להלן נתונים לגבי שלושה תחומים :
 (א) אינדיקטורים לגבי תנועת האר-כלוסיה ואופייה וכן רמת ההכנסות והחיים ;
 (ב) שעורי עסקי המסחר והשרותים בממוצע לאלף תושבים בישובים ;
 (ג) מספר עסקי המסחר והשרותים המרכזיים המסחריים של הישובים מזה ובשכונות שלהם מזה.
 להלן לוח הכולל אינדיקטורים דמוגרפיים וכלכליים לגבי הישובים השוים :

ב) שיטת ה"ערך הנוכחי הנקי" שהי-נו המודד המקובל לגבי כדאיות כלכלית ומחשבים אותו ע"י היוון זרם התקבור-לים העתידיים של המפעל או העסק הנ-תון, תוך התחשבות בהוצאותיו התפעור-ליות וההון המושקע בו. בסקר חושב הערך הנוכחי הנקי של עסקי המסחר אשר יירכשו בישובים ע"י העולים החד-שים.

אינדיקטורים דמוגרפיים וכלכליים

מתוך החומר הרב המרוכז בסקר, נים :

לוח 1 : אינדיקטורים דמוגרפיים וכלכליים למצבם של ישובי הפיתוח

הישוב	מאזן שנתי ממוצע של הגירה פנימית	% המשפחות בנות 6 נפשות ויותר	% המשפחות המקבלות סעד	
			כלל המשפחות 'א'	משפחות המקבלות עזרה כלכלית 'ב' קבועה
אופקים	—147	39.1	67.9	27.1
אילת	838	13.1	11.4	2.0
אשקלון	—200	25.6	32.3	6.8
באר-שבע	—72	22.7	24.8	3.8
בית-שמש	—162	35.1	65.6	22.0
דימונה	—235	28.8	37.9	6.0
טבריה	—300	30.8	30.3	6.1
ירוחם	—20	39.0	66.0	10.9
כרמיאל	126	8.4	15.3	3.1
מגדל העמק	67	24.1	62.4	9.0
נהריה	66	11.3	29.5	2.6
נצרת עלית	133	10.4	39.9	4.2
נתיבות	12	45.2	57.1	12.3
עכו	—287	25.0	29.0	5.9
עפולה	—404	22.4	35.9	4.6
ערד	651	8.7	13.2	1.1
צפת	—259	23.7	36.5	8.1
קרית-גת	—169	28.7	49.6	13.3
קרית-מלאכי	—105	32.5	44.5	10.7
קרית-שמונה	—413	34.5	43.1	9.2
שדרות	—152	32.3	57.9	11.9
ישראל כולה		17.5	17.9	3.7

1969—1971, לגבי גודל המשפחות ל-1972, לגבי

סעד — 1972/73 ומכונניות פרטיות — סוף 1973.

הערה : הנתונים לגבי הגירה פנימית הם לשנת

ניתן לראות את שעור עסקי המסחר והשרותים בישובים אלה בממוצע לא-לף תושבים. התמונה שנתקבלה בסקר היא כדלהלן:

לוח 2: **שעור עסקי המסחר והשרותים בממוצע לאלף תושבים בישובי הפיתוח בישראל כולה, 1974**

הישוב	עסקי מסחר עסקי שרותים *	סה"כ עסקי מסחר שרותים
אופקים	8.6	2.3
אילת	9.6	5.7
אשקלון	10.5	3.3
באר-שבע	11.1	3.4
בית-שמש	4.9	1.5
דימונה	7.6	2.7
טבריה	15.3	5.7
ירוחם	4.9	2.1
כרמיאל	7.0	1.8
מגדל-העמק	7.7	2.5
נהריה	12.9	4.3
נצרת-עלית	5.7	2.1
נתיבות	7.6	2.2
עכו	11.8	3.8
עפולה	10.1	4.6
ערד	9.0	2.5
צפת	15.1	4.9
קרית-גת	10.2	3.2
קרית-מלאכי	10.7	2.5
קרית-שמונה	9.8	3.7
שרות	11.5	2.2
ממוצע בישראל	11.3	3.9

* בין השרותים נכללו מסעדות, בתי-קפה וקיוסקים, מכבסות, מספרות ומכוני יופי וכן סניפי בנקים.

המסקנות העקריות המתקבלות מנתונים אלה הן:

(א) רוב הישובים סובלים ממאזן שלילי של הגירה פנימית; דהיינו, מספר העוזבים אותה עולה על מספר הנכנסים. עם זאת יש כמה ישובים (כגון כרמיאל, מגדל העמק, ערד, נהריה ונצרת עלית) שבהם המאזן הוא חיובי;

(ב) ברוב הישובים עולה אחוז המשפחות הגדולות בנות 6 נפשות ויותר בהרבה על הממוצע בארץ;

(ג) היקפה היחסי של האוכלוסייה הנזקקת לסעד עולה ברוב ישובי הפיתוח בהרבה על הממוצע בארץ. עם זאת יש כמה ישובים שבהם הזקיקות לסעד נופלת בקר בכלל האוכלוסייה בארץ (אילת, ערד וכרמיאל);

(ד) שעור המכוניות הפרטיות בממוצע לאלף תושבים — שהינו אינדיקטור חשוב לרמת ההכנסות — הינו נמוך ברובם המכריע של ישובי הפיתוח. אך יש מספר ישובים (אילת, באר שבע, כרמיאל וערד) שבהן שעור זה מתקרב לממוצע הארצי או אף עולה עליו.

ובסיכום ניתן לומר, כי רוב ישובי הפיתוח סובלים גם כיום מבעיות דמוגרפיות וכלכליות קשות. עם זאת, בכמה מיישובים אלה (בעיקר ערד, כרמיאל, אל, נהריה ובמידה מסויימת גם באר שבע ונצרת עלית) המצב משופר בהרבה יותר והם הצליחו להתבסס במידה ניכרת בשנים האחרונות.

שעור עסקי המסחר והשרותים בממוצע לאלף תושבים

כאינדיקטור חשוב לרמת ההתפתחות של המסחר והשרותים בישובי הפיתוח,

**לוח 3 : מספר העסקים במרכזים
המסחריים ובשכונות המגורים,
1974**

המרכז המסחרי	השכונות**	סה"כ בישוב
אילת	80	205
אשקלון	394	632
באר-שבע	833	1,396
בית-שמש	56	82
דימונה	141	294
טבריה	355	574
ירוחם	38	56
מנדל העמק	89	143
נהריה*	222	381
עפולה	192	322
ערד	71	104
קרית-גת*	107	231
קרית-מלאכי*	82	107
קרית-שמונה	155	248

כאן בולטת העובדה כי ברוב הישר-
בים שלגביהם קיימים נתונים 60%—
70% מהעסקים הינם ממוקמים במר-
כז המסחרי של הישובים, בעוד שחלקן
של שכונות המגורים הוא 30%—40%.

* עסקי מסחר בלבד.
** כולל אזור תעשייה.

מתברר כי השעור של עסקי מסחר
ושרותים בממוצע לאלף תושבים בישר-
אל כולה הגיע בשנת 1974 ל-15.2. לער-
מת זאת, מתוך 21 ישובי פיתוח שנבד-
קו בסקר, ב-9 ישובים הגיעו השעורים
המקבילים לכדי 6 עד 12 בלבד וב-5
ישובים נוספים לכדי 12 עד 14. כלר-
מר, מתוך 21 ישובים, ב-14 היו השעור-
רים נמוכים במידה מוחשית מהשעור
הארצי המקביל. ב-4 ישובים היו הש-
עורים קרובים למדי לשעור הארצי המ-
מוצע; ורק ב-3 ישובים (טבריה, צפת
ונהריה) הם עלו על הממוצע הארצי,
אל אשאין לראות זאת כהישג כיוון
שאלו הן ערי תיירות מובהקות.
המסקנה היא איפוא כי רמת ההת-
פתחות של המסחר והשרותים ברוב
רובם של ישובי הפיתוח אינה יכולה
להיחשב כמשביעת רצון.

**העסקים במרכז המסחרי
ובשכונות המגורים**

ולבסוף מביאים אנו נתונים על ההת-
פרסות של עסקי המסחר והשרותים
ברוב הישובים במרכזים המסחריים
מזה ובשכונות המגורים מזה: